

הא' טור-סיני: צדק הא' שלי במה שאמר, שעל יסוד ההוראה היסודית, זהו עניין הכיס המשותף שבו ניתן הכסף, אבל אם כִּיס יכול לשמש בהשאלה לעניין צירוף אנשים — זהו ספק. הייתי אומר, שתשב הוועדה עוד הפעם, ויצטרף אליה עוד מישהו מאתנו, וניפה את כוחם למצוא מונח מתאים.

הא' לייבל: כִּיס יכול לשמש לצורך שלפנינו כמונח מושאל. אבל לא הפועל כִּיס: אפשר לומר עשו כִּיס.

הא' בן-נון: יש לפסול לחלוטין את הצעת כִּיס. אין זה ה־pool, שאנשי המקצוע מתכוונים אליו. דומני, שאם רוצים לתפוש את המושג של התחברות מקרית של בני מקצוע מסוים, טוב ביותר, שנוחזר לשרש חבר, כגון: חֶבֶר או חֶבֶר; והפועל יהיה: התחבר.

הא' הנמן: יש להצעה כִּיס שני יתרונות חשובים: (1) בעלי המקצוע כבר משתמשים בה. (2) היא מבוססת על החלטת ועד הלשון. pool אפשר ורצוי לתרגם במונח המצומצם כאן, לפי בקשת בעלי המקצוע, כי רצוי להימנע מתרגום מלה לועזית על כל היקף משמעותיה במלה עברית אחת דווקא — במקום פִּיס הייתי מציע את הצעת פרופ' רבין בתיקון קל: הֶפֶס, בכ' דגושה, דוגמת הניח. אך לבעלי ההצעה דחופה כרגע ביותר החלטה על השם כִּיס ועל הפועל הטיל לכִּיס.

הא' בן-חיים: חיפשנו לפני כן מלה בשביל pool, ומצאנו ריכוז, אבל ועדה אחת לא יכלה לקבל ריכוז, ואם כן שוב אין לנו מונח כללי בשביל pool, כי ריכוז אינו מתאים לכך. כל זמן שלא נמצא מלה כללית אני חושב, שמוטב להסכים לכִּיס, שנתקבל בשעתו בוועדה למונחי הכלכלה, והיא מלה עברית מקורית, ששימשה במשמעות קרובה לעניין. ואל נעכב את הדפסת המילון. הא' בנעט כבר ראה את המלה כִּיס בעיתונים.

הא' טור-סיני: אני מציע לשתף את מר שלי בוועדה שתדון בעניין זה, וניתן לוועדה ייפוי כוח להכריע, וכך לא יתעכב העניין.

הא' מלצר: מדוע הומצא עניין זה ברגע האחרון? לא היה פנאי לחשוב על כך.

הוחלט ללא התנגדות למסור את הדבר להכרעת הוועדה.

ג. הא' לייבל: האם אפשר לקבל במליאה אינפורמציה, למה לא קוימה עד עכשיו ההחלטה מלפני למעלה משנתיים להביא לדיון במליאה את דרכי עבודתה של האקדמיה, כפי שהוצע בהצאתו של הא' סדן?

הא' טור-סיני: השאלה הזאת טובא במנהלה, ואחר כך נביא את החלטת המנהלה לשיבת המליאה.

הישיבה הארבעים ושלוש

ביום ה' בניסן תשכ"א, בשעות 4—7.30 בערב בבית האקדמיה.

הנוכחים: חבר הכבוד הא' סלושץ.

החברים האדונים אברמסון, בן-חיים, בנעט, טור-סיני (יו"ר), ייבין, קוטר, שירמן.

החברים-היועצים האדונים בן-נון, זיידל, לייבל, פרץ, שלי.

חבר הוועדה למונחי החינוך הא' אורמיאן.

חבר הוועדה למונחי תרבות הגוף הא' נשרי.

המנהל האמרכלי הא' א' מנור.

המזכירים המדעיים האדונים איתן, הנמן, מדן, מנצור.

הצטדקו: האדונים אורבך, בורלא, ברגרין, דותן (מזכיר), הלקין, מירסקי, מלצר, פולוצקי, רבין, ריבלין, שלונסקי.

סדר-היום: א. הודעות ודינים וחשבונות

ב. סיום הדיון במונחי החינוך ואישורם

ג. אישור מונחי האגרוף

ד. הרצאת הא' ייבין על "בעיות באפיגראפיה ופאליאוגראפיה שמית-מערבית"

א. הא' טור-סיני: בדיון עם מוסד ביאליק על המילון ההיסטורי הגענו לידי הסכם, ועיקר הדברים יובאו לפניכם. ביזמת האקדמיה התקיימה ביום כ' באדר פגישה בבית זה עם אנשי שירות השידור. נתכנסו כ-40 מעובדי שירות השידור, והבענו את כאבנו על כמה פגמים, והם תיארו את הקשיים מצדם. הוסכם, שנקבע עתים לפגישות נוספות. נתקבלה — בעיקרון — מרות האקדמיה ברשות זאת, ויש לקוות, שבמאמץ המשותף יבוא תיקון ושיפור בלשון השידורים. ברצוני לציין כאן, כי המלה יוקרה, שהוצעה ונקבעה לעניין "פרסטיז'ה" בישיבה הקודמת של המליאה, הוצעה בראשונה להוראה זו ע"י ד"ר יוסף אבן-אודם בספרו "ילקוט קצר" (תשי"ב—תשי"ג), עמ' 279.

הא' שירמן: מאז החלטת המליאה ראיתי פעמים אחדות את המלה יוקרה בעיתונים, והיא מתקבלת.

הא' טור-סיני: הצענו לממשלה שינוי בחוק ובתקנון של האקדמיה. אבל עלינו לחכות, עד שתקום ממשלה חדשה לאחר הבחירות לכנסת החמישית. אין אנו רשאים ברגע זה לבחור חברים חדשים, אלא אחד. אם יעברו קצת חברים למעמד חברי כבוד, יהיה מקום לבחור חברים נוספים. אפשרויות יותר יש לגבי חברים יועצים, שכאן יש יותר מקומות פנויים.

אושרו זיכרונות הדברים של ישיבות

מ"א — מ"ב.

ב. הא' טור-סיני: נציע כאן החלטה בעניינים קשים אחדים, שנותרו לנו במונחי החינוך, ואת השאר נעביר לוועדה, שתדון ותכריע בהם.

הא' מדן: מבין המונחים שנותרו לדיון בחרנו שישה מונחים, שביקשנו את המליאה לתת דעתה עליהם. הראשון:

authoritative

הוועדה הציעה שתי צורות: א. סמכותי, ב. של סמכות. הא' מירסקי — לשיטתו — מציע לאשר רק של סמכות. על העניין העקרוני הוכרע בישיבה הקודמת, שאין לפסול את צורת שם התואר — אלא יש להוסיף: לפי הצורך וכו'.

הא' שירמן: אני רוצה לשאול: לפי ההצעה נאמר פירוש סמכותי במקום פירוש מוסמך? הא' אורמיאן: הכוונה ברשימת המונחים שלנו לחינוך אוטוריטטיבי בניגוד לחינוך בדרך דמוקרטית.

הא' בן-גון שואל, מה הוחלט בדבר השימוש בשמות-תואר.

הא' טור-סיני: בעיקרון קבענו, שיש בלשוננו צורך בתארים אלה, ועוד אמרנו, שזו בעיה סגנונית.

הא' מדן: בפרוטוקול נאמר, שאין לכול את השימוש בתארים, ולא היו מתנגדים להחלטה זו.

הא' **בנעט**: אני מבקש לכתוב: (חינוך) סמכותי, ולא רק סמכותי, שכן בצירופים אחרים אין סמכותי מתאים.

הא' **טור-סיני**: נוסף בסוגריים: (חינוך).

הא' **איתן**: בשבועות האחרונים הוצע בוועדה למנהל ציבורי, בקריאה ראשונה: מסמך.

בעד ההצעה: (חינוך) של סמכות וגם (חינוך) סמכותי הצביעו

9; נגדה לא הצביע איש.

נתקבל: (חינוך) של סמכות, (חינוך) סמכותי.

הא' **טור-סיני**: קביעותינו הן לפי שעה רק המלצה, משום שאין כאן המניין החוקי.

בישיבה הבאה נבקש אישור.

הא' **מדין**: המונח הבא:

to incite; antreiben

הוועדה קבעה: המריץ, דרבן. הא' מירסקי מבקש למחוק דרבן.

הא' **אורמיאן**: הכוונה להמריץ את התלמיד לפעילות, ללמידה.

הא' **ייבין**: incite פירושו לעורר משהו לעשות פשע, למרוד. המריץ הוא דבר אחד,

ודרבן דבר אחר, היינו, עוררות מלאכותית, כדי להשיג שיאים או הישגים מסוימים. אין

להחליט על סתם מלים בלי בירור המושגים.

הא' **שלי**: כבר מצויה בשימוש הלשון המלה תמריץ, ומוטב שנסתפק במלה להמריץ.

הא' **טור-סיני**: מבין אני לטעמו של הא' מירסקי, המלה דרבן חריפה ומוחשית ביותר,

ואפשר להסתפק בהמריץ.

הא' **קושטר**: שני השרשים שונים: דרבן חזק הרבה יותר.

הא' **שירמן**: כדאי לברר את המונחים גם בגרמנית וגם באנגלית. יש כאן שני גיוונים.

בגרמנית *Anregung*.

הא' **בן-חיים**: אני מצטער לומר דברי ביקורת. נתבקשנו לדון במונחי חינוך, ויש כאן

מונחים כלליים. לאיזה צירוף לשוני התכוונה הוועדה, כשהגישה שני מונחים?

הא' **טור-סיני**: נביע כאן דעתנו, אם לקבל דרבן, ואת בירור העניין נמסור אחרי ההחלטה

לוועדה. נצביע אם יש לכלול דרבן במונחי חינוך.

הא' **נשרי**: דרבן הוא מושג פיסי, ואני מתנגד לכך בחינוך.

הא' **אורמיאן**: הכוונה לפעולות של מחנכים, מורים, גנות, שתפקידם לעודד את התלמיד

לפעילות רוחנית בעיקר וגם גופנית, לפעולה בין בדרך סמכות, בין בדרך השפעה.

הא' **ייבין**: לזה יש מלים בעברית: זירז, עודד, עורר.

הא' **איתן**: הוויכוח הזה מזכיר ויכוחים בישיבות של ועדות על הצורך להביא מלים

כלליות ברשימה מקצועית. המסקנה היא בדרך כלל, שאפשר למחוק את המלה הכללית מן

הרשימה המקצועית. לא דרבן ולא המריץ הם מונחים מקצועיים של חינוך.

הא' **טור-סיני**: המריץ משמשת בלשון, ואינה צריכה להיקבע כמונח, ואני מסכים להצעה

למחוק אותה.

הא' **אורמיאן**: אם חבר מכובד זה התקשה, לא כל שכן הקהל הרחב.

הא' **איתן**: אם יש צורך במלים כלליות אלה כאן, ודאי שהתרגום הלועזי בלבד אין בו

כדי להבהיר את שימושן המקצועי. צריך להגדירן בתוך צירופים מיוחדים למקצוע.

הא' **בן-חיים**: זירז, עודד, המריץ הן מלים סתמיות, שמתמשים בהן בלשון הכללית.

בחירת מלה מסוימת מכלל אלה אינה מוצדקת, שע"כ פוסלים את המלים האחרות.

הא' בן-נון: לי נראה, שמן הראוי היה להכניס את כל המונחים האלה אגב הגדרת הגוונים. הוועדה תוכל לקבל רשימת מונחים נרדפים.
הא' טורסיני: אם יש להגדיר הגדרה נוספת — בזה יכולה הוועדה לדון.

הא' מדן: ל-silent reading קבעה הוועדה: קריאה בלב. הא' לייבל מציע: קריאה בלא קול. בחזור הראשון היו הצעות אחדות, כגון: קריאה דמומה, קריאה שתוקה, קריאה בלא קול ועוד. לאחר שהוערו הערות לחזור, קיבלה הוועדה את הצעתו של הא' ברגרין בהערותיו: קריאה בלב. ההצעה אינה חידוש, וצירוף זה נמצא במסכת ברכות טו ע"ב: לא יברך אדם ברכת המזון בלבו, ואם בירך יצא. ופירש רש"י: בלבו — שלא השמיע לאזניו. אפשר להוסיף דוגמאות מספרות ההלכה, כגון הרמב"ם, הלכות ברכות א, ז: כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזנו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע לאזנו יצא, בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו.
הא' בן-חיים: שמעתי מפי ילדים קורא בלב, והרי זה ממש כפי שנמצא בספרות חז"ל. הא' סלושץ: נאמר קול דממה דקה. משמע יש דממה, ויש קול דממה דקה. דממה — בוודאי שזה בלב.

הא' ייבין: אני חושב, שקריאה בלא קול איננה קריאה בלב דווקא.
הא' שירמן: אינני בטוח, שאנשי המקצוע מתכוונים לקריאה כזאת. בלב — חזרה במחשבה בלי לחזור על כך בקול. יש שהאיש מניע בשפתיים בלי להשמיע קול. אני שואל, שמא קריאה חרישית הייתה באה בחשבון.
הא' טורסיני: כל קריאה אחרת איננה silent. היא נותנת רק דרגה של השמעת קול. הא' מדן: לשאלתו של הא' שירמן מן הראוי להביא את דברי כסף משנה על הרמב"ם, הלכות קריאת שמע ב, ה. שם נאמר: וכתב הרב מנוח להשמיע לאזנו שיהתך קריאתו בשפתיו לא שיקרא בלבו, עכ"ל. ברור מכאן, כי קריאה בלב כוונתה קריאה ללא השמעת קול בשפתיים. הא' זיידל: אני חפץ להוסיף על דברי מר מדן, תפילה בלחש אנו לומדים מתפלת חנה שנאמר בה: "וחנה מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא יישמע" — פה הגדרה שלמה לקריאה בלב.
הא' בן-נון: אם היה מונח מוצלח אי פעם — הריהו זה. ואם גם הילדים מקבלים אותו — הרי הכול כשר וישר.

ה מונח ק ר י א ה ב ל ב נ ת ק ב ל פ ה א ח ד .

הא' מדן: ועתה זוג הצירופים נתן שיעור, קיבל שיעור. הא' מירסקי מערער ומציע: למד שיעור, לימד שיעור. הצעת הוועדה היא לפי המקורות: נתן תורה, קיבל תורה.
הא' שירמן: אני מקבל מתן שיעור לפי מתן תורה. אבל רצוי, שלא ילמדו מזה היתר לשימוש הפסול לתת הרצאות.
הא' בן-נון: אפשר, שאדם מקבל שיעור, ואינו לומד. לכן תרגום זה, בהסתמכו על המקורות, כשר בלשון, ואין צורך להרהר בו.
הא' פרוץ: גם לדעתי מונחים אלה טובים. ואולי ילמדו המורים שלא לומר להעביר שיעור.

הא' סלושץ: לדעתי יש לומר לקח שיעור.

הא' הנמן: רציתי לשאול, אם הוועדה לא רשמה למד שיעור, לימד שיעור?
הא' מדן: לא.

בעד נתן שיעור הצביעו 10.

בעד קיבל שיעור הצביעו 10; בעד הוספת לקח שיעור — 9.

נ ת ק ב ל : נתן שיעור; קיבל שיעור, לקח שיעור.

הא' מדן: השאלה הבאה שאלה כאובה היא בהרבה תחומים: בצבא משתמשים לתרגום application — במלה מחודשה ייטוס משורש מדומה יטס, כנראה על פי "וייטס בארון במצרים", "וייטס לפניו לאכול" שבאמת הן צורות מוזרות מן "שום". הא' איתן הציע לעניינו השמשה או האחזה, הא' ייבין הציע חיול, הוועדה הציעה: (הבאה לידי) שימוש ללא חידוש מונח מיוחד.

הא' טור-סיני: לי נראה מתן שימוש לדבר כעברית טובה.

הא' איתן: לא באתי לערער על הצעת הוועדה, שהיא עברית נכונה, אבל חוששני, שהבאה לידי שימוש אינה עשויה לדחות ייטוס, המקובל מאוד בצבא ובשוק. קושי אחר הוא, שמן הפעלים שהוצעו אי אפשר לבנות בינוני פעול נוח לשימוש — applied. לשון האחזה במשמע קרוב מצאתי במאמרו של פרופ' דב סדן ב"לשונונו לעם" קונטרס מה—מו, עמ' 11 ("... הנאמנות לרוח הכתוב, המאחיזה אותו בתחומו של הכוח... ומלבד ההאחזה בתחומו של החיוב...").

הא' בנעט: אני מבקש לשמוע את הא' אורמיאן על אופן השימוש של הביטוי בחינוך. הא' אורמיאן: מקור הדבר בפסיכולוגיה ובמעבר לפדגוגיה בתחום הפדגוגיה הניסויית. מביאים ממצאים פסיכולוגיים, המתייחסים להתפתחות השיבותו של הילד. למשל: "לשון זרה יש להתחיל בהוראתה בגיל...". הרי שהבאנו לידי שימוש ממצאים פסיכולוגיים בתחום הפדגוגיה. המונח גופו משותף גם למדעי טבע, שיש בהם ענפים עיוניים שהורים וענפים שימושיים.

הא' בן-חיים: לפי ההסברה של הא' אורמיאן נראה לי, שהצעת הא' טור-סיני מצוינת: לתת שימוש למשהו. ולזה מתאים גם שם-התואר המקובל שימושי. לא נציע פסיקה מושמשת. הא' בן-נן: חוזר אני לחשש של הא' איתן מטעם אחר. קשה להנהיג מונח ארוך מדי. הבאת החוק לשימוש או נתינת שימוש לחוק יהיה קשה ומסורבל. הצבא וחוגים אחרים מחפשים מלה אחת, מפני שיש צורך בצירופים ארוכים אחרים של אלה למלים נוספות.

הא' ייבין: שורש הרע בתרגום, שנתנו במדעים לעניין זה, applied science קראו מדע שימושי, ואין זה נכון. עלינו להבדיל בין use או usage לבין application. שימושי הוא usable, לא applied. בלשון החוק השתדלנו ליצור פועל משורש חול. הוצע חיול, בא ערעור מכמה צדדים, וניסו להשתמש בהפעיל: החלה. במשפט משמש זה 25 שנה הביטוי החוק חל. כן אפשר לומר הדבר מוחל או ניתן להחלה, מתמטיקה מוחלת.

הא' שירמן: מה שהשמיע הא' ייבין, זה עניין חדש ודורש עיון חדש. אם אנו מחזיקים בפועל שמש, נראה לי, הצעת הא' איתן השמשה יותר טובה מהאחזה. אם מקבלים שורש זה, הייתי מציע השמשה ויחד עם זה מדע שימושי. יכול להיות כינוי בפיעל ושם בהפעיל.

הא' שלי: to apply פירושו להחיל, ו-application — החלה (הפעולה) או תחולה (התוצאה). וכך אנו אומרים החלת החוק ותחולת החוק וכיוצא באלה. לא נוכל להשתמש בחיול, שפירושו בלשון הצבא גיוס חיילים. אך יש בפעולה זו גם צד של שימוש. כשאתה מחיל מסקנה פלונית על עניין אחר, הרי שאתה משתמש בה לאותו עניין. מכאן בא התרגום מדע שימושי ל-applied science, היינו, מדע, שמשמש בלמשל. ואיני רואה כל מניעה להשתמש בשני השרשים הללו לפי העניין ולפי צורך ההבעה. אלה הן שתי צורות של מטבע אחד.

הא' טור-סיני: אם המלה שימוש במקומה כאן, הייתי מעדיף נתן שימוש, ולא השמשה. יש צורות משורש שמש, שאי אפשר להשתמש בהן. גם האחזה לא תהיה קובעת את העניין כולו, רק תביע איזה דבר מן הצד. מאידך צדק בוודאי מר ייבין, שבמונח הלועזי ברוב המקרים הכוונה לא לשימוש, אלא לתחולה של דבר. מצד הלשון אפשר היה לומר חיול, אבל

כל צורה כזאת תהיה קשורה בתודעה עם חיל. אציע, אע"פ שזה קצת ארוך יותר : נתן תחולה לדבר, נתן שימוש לדבר, החלה לא תהיה עניין תחולה, אלא יחשבו, שזוהי התחלה. רק הצורה תחולה קשורה בעניין הפועל חול. נראה לי אפוא נתן שימוש לדבר, במקום שמדובר על שימוש, נתן תחולה, במקום שדבר חל. אפשר שנחשוב עוד על הדבר, אם אתם רוצים להלין אותו.

הא' ייבין : עלינו להבדיל בין applicable ובין applied — נתון בתחולה.

הא' טור-סיני : applicable יהיה : תחולתי, applied — נתון בתחולה. אני נגד צורת מחל, וכל צורה אחרת שהיא מלאכותית.

הא' ייבין : איך יבוטא אפוא משפט כזה : השופט פסק : This law has been applied where is not applicable ?

הא' בן-נון : הדבר נתלבן כל צורכו. דומני שלא נוכל להימלט מקביעת מונח בן מלה אחת : הפועל החיל והשם החלה, כשיש הכרח במלה אחת.

הא' בן-חיים מבקש לברר, אם application הוא שימוש או נתינה לתחולה.

הא' אורמיאן : אפשר להחליט על שני מונחים, אבל רצוי שאחד מהם יהיה קשור בשרש שמש.

הא' טור-סיני : צריך לבאר, שבמקומות מסוימים הכוונה כי מכניסים לשימוש. וכן : החיל, נתן תחולה.

בעד נתן תחולה, במקום שהכוונה לחול הצביעו 9 ; בעד החיל — 7.

בעד נתן שימוש במקום שהכוונה לשימוש הצביעו 10.

הא' טור-סיני : אנו מייפים את כוחה של הוועדה להכריע עם המערערים, הא' לייבל ומירסקי, בדברים המעטים שנתרו.

הרשימה כולה נתקבלה פה אחד¹.

ההחלטה טעונה אישור בישיבה הבאה (מחמת חוסר המניין החוקי).

ג. הא' הנמן : מובאת בזה לאישור המליאה רשימת מונחי האגרוף, שהיא רשימה שנייה ממונחי תרבות הגוף. ההצעה הראשונה של מונחים אלה עובדה ע"י מר צבי נשרי בעזרת מר עמיאל אבינרי. הוועדה למונחי תרבות הגוף (שחבריה בשעת הדיון היו האדונים ע' איתן וי' שבטיאל מטעם האקדמיה, האדונים י' אלוף, מ' בניהו, ע' גיל, צ' נשרי וש' שיק כמומחים למקצוע, והא' ר' ספן כמזכיר בישיבותיה הראשונות) דנה בהם בקריאה ראשונה במשך 14 ישיבות, ופרסמה אותם כחומר בכ"ח בטבת תש"ך.

על חזור זה נתקבלו הערותיהם של האדונים ש' אירמאי, ע' איתן, י' בן-נון, א' דותן, ש' ייבין, פ' כהן, ד' לייבל, ע"צ מלמד, ש' מלצר, צ' נשרי, א"ל סימון, מ' שלי ושל מערכת "חדשות הספורט" ע"י מר י' גבאי. הערות אלה נידונו בוועדה במשך 5 ישיבות, והרשימה המתוקנת נתפרסמה בהודעת-סיכום לחברי האקדמיה בכ"ו באב תש"ך.

על מונחים אחדים מרשימה זו ערערו האדונים ז' בן-חיים, א' דותן, ש' ייבין, ד' לייבל וא"ל סימון. הוועדה נתכנסה לשתי ישיבות נוספות, כדי לדון בערעורים אלה. קצת מן המונחים שונו עפ"י דעת המערערים, ונתפרסמו בחלק ב' של ההודעה למליאה ; וקצתם — שלושה

1 הרשימה תפרסם בכרך ט' של "זיכרונות האקדמיה".

מהם — מובאים בזה להכרעת המליאה, ורשומים בחלק א' של ההודעה למליאה, המונחת עתה לפני החברים.

למונח הלועזי boxer הציעה הוועדה: אגרופן, מתאגרף. יותר משליש המעירים מתנגדים למונח אגרופן. הנימוקים: (א) בקהל מקובלת המלה כשם לכלי הכאה; (ב) מלה זו מציינת בעל-אגרופן, ולא ספורטאי. הצעתם — רק: מתאגרף. הצעה אחרת: מתאגרף, אגרופן. הא' גרינברג הציע: אגרופאי.

בעד מתאגרף הצביעו 10.

הא' נשרי: בכל המקצועות ניתן לבעל מקצוע שם מיוחד, כגון כדורגלן, כדורסלן. אגרופן נמצאת גם במילונים. המכשיר נקרא אגרופית. לכן מציע אני לקבל גם אגרופן.

הא' טורסיני: אביא להצבעה, אם יש להבחין בין מי שמתאגרף ובין העוסק בזה כמקצוע.

הא' בן-חיים: רציתי להעיר לעניין הלשוני: יש הבדל בין כדורסלן, שאין מזה שם-פעולה, ואי אפשר לבנות בינוני, ובין כגון רץ: אין אומרים רצן, אלא רק רץ. מבחינה עקרונית אינני מתנגד לאגרופן.

הא' טורסיני: אפשר היה ליצור גם צורה נוחה יותר — כגון אַגְרָף, אבל צורת אגרופן נהוגת, והשאלה אם היא פסולה.

הא' ייבין: המילון של ועד הלשון קבע למכשיר אגרופית, אבל נוהגים אחרת, וקוראים לו אגרופן. ועוד, איני רואה, שיש הבדל בשפה אחרת בין מתאגרף סתם לבין מתאגרף שמקצועו בכך.

הא' נשרי: בהרבה מקצועות מבדילים, למשל מְשַׁחֵק וּשְׂחָקוֹ. בנוגע לצורת המלה: בטנים — טניסאי, אבל לרוב הצורה היא בנו"ן בסוף.

הא' טורסיני: אם קבעו אגרופית למכשיר, נדמה לנו שתצא אגרופן מן השימוש לכלי, כי הצורה אגרופן אינה הולמת בדרך כלל כלי, אלא רק אדם.

הא' הנמן קורא מן המילונים את ההגדרות לאגרופן:

אבן-שושן: 1. העוסק במלחמת אגרופים, מתאגרף. 2. בעל אגרופן, איש קשה ותקיף. 3. נשק קר, מכשיר המורכב על אצבעות היד, כשהן קמוצות, כדי להכות ולפצוע בו.

מדן (מאל"ף עד תי"ו): 1. נלחם באגרופיו, מתאגרף. 2. תקיף, אַלם.

גרוסמן-סגל (מילון עברי-אנגלי): אגרופן, בעל אגרופן — pugilist.

גור (מילון עברי): 1. בעל אגרופן. 2. איש הנלחם באגרופיות [=מתאגרף].

ועד הלשון (מילון למונחי ההתעמלות): אגרופן (=מתאגרף) Boxer, Faustkämpfer; boxer, pugilist.

והרי הגדרות לאגרופית:

אבן-שושן: אבן-יד מסותתת משני עבריה, ששימשה למלאכות שונות בתקופת האבן הקדומה ביותר.

מדן: אגרופן מתכת, כלי מתכת שמרכיבים על האגרופן להתגוננות או להתקפה.

מילון למונחי ההתעמלות: אגרופית (אגרופן מתכת) Schlagring; Knuckle-duster.

הא' טורסיני: חשוב אני, שהמלה אגרופן אינה פסולה מצד הלשון לעניין זה. ואם אנשי

המקצוע רוצים להם במונה מיוחד, אין לי התנגדות. סיומת $\text{—} \frac{1}{7}$ זו משמשת ליצירת שמות מפעלים, כגון שחקן ועוד.

בעד הוספת אגרוף הצביעו 9.

נתקבל: מתאגרף, אגרוף.

הא' הנמן: יש שתי שיטות קרב: האחת, שבה היריבים רחוקים זה מזה כדי רווחיד, והשנייה, שבה היריבים רחוקים זה מזה פחות מכדי רווחיד. הואיל והמונה רווחיד כבר נתקבל, והוא חשוב בציון המושג הנידון, רצתה הוועדה ליצור מונה, שיבלטי את עניין הרווח והציעה משום כך: קרב רוחיד. כנגדו חיפשה מונה, עד כמה שאפשר באותו משקל, שיבטא את עניין הקרבה, והציעה משום כך קרב קרוב. הא' מלצר כותב: "בדיון על קרב רוח וקרב קרוב אני מציע: קרב רחוק וקרב דחיק. שני התארים לקוחים אמנם מן הדקדוק או מן המסורה, אך נראה לי שהם טובים גם לכאן: התאגרות שבה המשתתפים קצת רחוקים זה מזה, ואחרת שבה הם קצת דחוקים זה אל זה. ואת שני ה"קצתים" הללו אני מנסה לבטא בצורות הארמיות, שהן גם צורות של תכונה, ומשום מה דבק בהן גם טעם של הקטנה. רוויח מטעה. מה רווח יש כאן או איזו רווחה ישנה כאן? מכות אגרוף לעולם מכות הן, בין ממרחק גדול ובין ממרחק קטן. וכן קרב קרוב יש בו טעם לפגם, בשל הלשון הנופל על לשון, וזה מצחיק במקצת, כאילו אמרנו: קרב וקרבר. כנגד זה בשני התארים רחיק ודחיק אינני מוצא פגם (הם לא יבוטאו בנשימה אחת), אדרבה: סימן מנמוטכני יש בחרוז הזה". הא' גרינברג הציע מקרב במקום קרב קרוב.

הא' טוריסיני: לדעתי הצעת הא' מלצר מוצלחת ביותר, כי קשה לומר קרב קרוב. קרב רחיק וקרב דחיק הצעה יפה.

הא' שלי מציע שנקיים רוויח ודחיק, אבל לא רחיק.

הא' בן-חיים: מר מלצר הקדימני בחלק מהצעתו: רחיק — כי למלה "דיסטנס" מקובל רוחק במונחי המתמטיקה. אני מציע רחיק וקרוב.

הא' נשרי: דחיק אינו מתאים, כי פירושו שנדחקים זה לזה. אני מציע: קרוב ורחיק, או: קרוב ורוויח. רוויח ע"ש רווח.

הא' איתן: אם רבים כבר מסכימים פה לשורש רווח שבקרב רוויח, מדוע נחדש שם התואר, ולא נאמר בסמיכות קרב רוח וכנגדו קרב קרבה?

הא' מדן: נדמה לי, שקרוב לא כדאי לקבל, בגלל שם העצם קרב, ולכן יטעה וייראה כקשור לשם קרב, ולא לעניין קרבה. משום כך אני חוזר להצעת הא' מלצר.

הא' טוריסיני: "עומדים צפופים ומשתהווים רווחים" — אפשר לומר: רוויח וצפוף.

הא' איתן: בוועדה הייתה זו ההצעה הראשונה ונדחתה, כי הם אינם עומדים צפופים, ויש גם מצבים, שבהם הם צפופים, ולא לכך מכוון infight, שבו נלחמים בזרועות כפופות, אבל עדיין אינם צפופים.

הא' הנמן: יש הצעות, שנדחו ע"י הוועדה, משום שאינן מביעות את העניין, והן מפורטות בהודעה למליאה, כגון: קרב צפוף, דחוק, סמוך.

הא' שלי מציע לסמוך על הוועדה.

בעד הצעת הוועדה הצביעו 8; נגדה — 1.

נתקבל: קרב רוחיד, קרב קרוב.

הא' נשרי: בשני מונחים שינתה הוועדה מפני המערערים, והם: מוטט, שהוועדה שינתה בדיון האחרון למטט; נמוט, שנמחק. אני מבקש ייפוי כוח לוועדה, שתשוב ותדון במונחים אלה ותחליט בהם.

ההצעה נתקבלה. הוחלט פה אחד לאשר את הרשימה כולה¹, הוץ מן המונחים מוֹטוֹט, נְמוֹט, שנמסרו להחלטת הוועדה. ההחלטה טעונה אישור בישיבה הבאה (מחמת חוסר המניין החוקי).

ד. הא' ש' ייבין הרצה על הנושא

בעיות באפוגראפיה ופאליאוגראפיה שמית-מערכתית

אדוני הנשיא, מורי ורבותי,

אני מודה על ההזדמנות שניתנה לי לסקור כאן לפניכם את התגליות וההידושים בשדה האפוגראפיה והפאליאוגראפיה של ארץ-ישראל מאז 1947, כשעשיתי זאת לאחרונה בקונגרס הראשון למדעי היהדות. מובן מאליו, שמפני ריבוי החומר ומיעוט הזמן לא אוכל להסב את דבריי על כל מה שנתגלה ונתחדש, ואיאלץ להסתפק במבחר; והמבחר, ככל מבחר, יהיה בהכרח סובייקטיבי, ממה שקרוב ללבי ולעיסוקי במיוחד. ויהיה בכמה מן הדברים יותר משום הרהורים בקול רם מאשר הבעת דעות והשערות, ובוודאי לא הלכות פסקות.

ואולי הרשוני לפתוח בשתי הערות, שאינן נוגעות במישרין בנושא היום. בעונת ההפירות של קיץ 1959 נתגלתה בתל שִׁיח' אַחְמַד אֶלְעִינִי, המתקרא תל גת (ככל הנראה בטעות), התעודה הכתובה העתיקה ביותר בארץ, חרותת שמו של פרעה נערמר. אמנם נפלגו חכמים בדעותיהם אם יש לחשוב אותו לאחרון הפרעונים "הפריהיסטוריים" של מצרים, או יש לזהותו עם מייסד השושלת הא'; וכן שנויה במחלוקת בעית תאריכו המדויק: אם יש לקבעו קרוב לשנת 3,200 לפסה"ג, כדעת המקדימים; או סמוך לשנת 2,900 לפסה"ג כדעת המאחרים. מכל-מקום קשה להניח שאפשר לצפות לגילוי דברי כתב קדומים יותר בארץ. הקרי של הטרח' (דמות השם המלכותי) נתברר לי בקיץ שעבר, כשהצלחתי להשוותו אל ממצאים דומים במצרים, שעה שביקרתי בספריית בית-הנכות הבריטי בלונדון. ויש בה בחרות זו ובנסיבות גילוייה משום ראיה ברורה לכיבוש המצרי הראשון בכנען הקדומה (ר' ציורים א' וב').

והערה שנייה. בשנת 1948 פרסם המלומד הצרפתי הישיש אֶדוֹאֵר דוֹרְסֵן ניסיון פענוח של הכתובות ההירוגליפיות מגבל, שהוציאן לאור לראשונה החופר מ' דיונאן בשנת 1945. מפני כבוד האיש עברו הכול בשתיקה על הצעה זו, אף-על-פי שהיה ברור כי הניסיון אינו מסתבר, לא מבחינת הקריאה, לא מבחינת הדקדוק והתחביר, ואף לא מבחינת האונומסטיקון שהוצע. מפעם לפעם חזרתי לעיין בכתובות אלה מאז נתפרסמו; ופעמים שנדמה לי כי אפשר לקרוא זעיר פה זעיר פה מלים, כגון: בִּירַח... בַּן... מֶלֶךְ עֲלֵי גִבְלֵ... כהֶן... כהנת... אדד... ואפילו שמות ערים, כגון: יפ(ו) ועכ(ו); אך ניסיונות אלה לא הביאו לכלל הצעת פענוח מסתברת, מפני מיעוט החומר הכתוב (בסה"כ 4 שברי אסטילות אבן; 4 מריות ברונזה; 2 לוחות ברונזה; ואולי אף שני אוסטרקאות ממצרים?). וייתכן כי שפתן של הכתובות כלל אינה שמית, אלא חורית; ואף אפשר שכמה מן הסימנים הם אידיאוגראמות ולא סימנים הבריים (ר' ציורים ג' וד').

1 הרשימה מתפרסמת בראש כרך זה.

להארת התפתחותו הקדומה של הכתב העברי-הפיניקי נוספו שתי תעודות מעניינות: א' קבוצת ראשי חצים של ברונזה, שנמצאו (להודעת מוצאיהם) בסביבות בית-לחם ועל ארבעה מהם חרותה הכתובת: "חץ עבד לבאת" [ר', J. T. MILIK AND FRANK M. GROSS, JR., BASOR 134 (Apr. 1954), pp. 5 ff.]; ב' ראש חץ של ברונזה מאוסף פרטי בבירות, שנמצא ככל הנראה בבקעת הלבנון (ר' ציור ה') וגם בו חרותה כתובת המעידה על שם בעליו. בויקה לקריאה נחלקנו מיליק ואני. מיליק קרא את הכתובת: "חץ זכר(ב)/בנ בנענ" [ר' BASOR 143 (Oct. 1956), pp. 3 ff.], ואילו לי נראה כי ניתן להבחין בכתובות עוד כמה אותיות: "חץ זכרבעל/בנ בנענת" [ר' RB LXV (1958), pp. 585 ff.]. מכל מקום ניתן עתה להרכיב לוח השתלשלות של ההתפתחות הקדומה של הכתב הנדון כלהלן:

חץ עבד לבאת	סוף המאה הי"ב — תחילת המאה הי"א לפסה"ג.
חץ זכרבעל (מן הבקעה)	המחצית השנייה של המאה הי"א לפסה"ג.
מרית עזרבעל (מגבל)	המחצית השנייה של המאה הי"א לפסה"ג.
ארון אחירם (מגבל)	סוף המאה הי"א — תחילת הי' לפסה"ג.
חץ אדי (מרויסה שבלבנון)	המחצית הראשונה (?) של המאה הי' לפסה"ג.
לוח גזר	אמצע (?) המאה הי' לפסה"ג.
כתובת אביבעל (מגבל)	ראשית המחצית השנייה של המאה הי' לפסה"ג.
כתובת אליבעל (מגבל)	סוף המאה הי' לפסה"ג.

משאנו מגיעים אל ימי המלוכה בישראל, יש לציין (מלבד החותמות שעליהם עוד אדבר) שתי קבוצות של אוסטרקאות, שנתפרסמו זה מקרוב. האחת, פרסום סופי של כלל האוסטרקאות שנתגלו בחפירות שומרון, שנעשו בראשית שנות השלושים [ר', J. W. CROWFOOT ET ALII, *The Objects from Samaria*, לונדון, 1957, עמ' 9 ואילך]. המהדיר ד"ר ש"א בירנבאום עשה מלאכה יפה ונקייה; אף-על-פי-כן נראה לי כי יש להעיר כמה דברים.

מעניין במיוחד אוסטרקון מס' 1 (שם, עמ' 11 ואילך, לוח 1, 1), הניתן עתה להעתקה כך (ר' ציור 1):

1. בִּרְךָ שְׁלֹם¹
2. בִּרְךָ² הו³ עִם⁴ הַקֶּשׁ ב[1]
3. יִמְנָה⁵ שְׁעָרִים⁶ 13

1 או: שְׁלֹם, או: שְׁלֹם; כולם שמות עצם פרטיים; וכך גם בירנבאום. קרי זה מוצע בעיקר על סמך אוסטרקון מס' 7 (שם, עמ' 20—21, לוח 11, 7), שבו כתוב: בִּרְךָ אֶת־; אמנם אין להוציא מכלל אפשרות לקרוא: בִּרְךָ שְׁלֹם, ובאוסטרקון מס' 7: בִּרְךָ אֶת־, ולפרש את המלים שלֹם ואחז כמונחים טכניים, המתארים מה קרה ל"בר", כלומר לתבואה של מקבלי האוסטרקאות; אף-על-פי-כן יש לבכר את דרך הקריאה הראשונה, כנוסחת פתיחה למכתבי הודעה.

2 ציון הכמות ללא סימון היחידה הגדולה. המהדיר סבור כי שש' 2—3 כתובות בידי סופר אחר; ואילו לי נראה כי כה"י אחד הוא, אלא שנכתבו שורות אלה בכלי חד יותר; וכבר הערתי על כך בפרק הכתובות הכנעניות והאלפבית כרך ב' של תולדות היהודים בעולם.

3 הו = הוא.

4 הכתוב מתכוון לציין, כי התבואה כוללת שני כורים (?), הגרעינים עם הקש; הדגן הנקי מסומן בשורה השלישית.

5 כלומר, כולל לפי ספירה או מדידה או שקילה; גוף נסתר במובן סתמי.

6 גם כאן הכמות ללא ציון היחידה הקטנה יותר, סאה או איפה.

ויש להסכים עם בירנבאום, כי כתבו של אוסטריון זה מאוחר לאוסטרקאות שומרון הקודמים, ובוודאי שייך הוא לימיו של ירבעם השני (כך כבר כתבתי בפרק הנ"ל: הכתובות הכנעניות והאלפבית לכרך ב' של תולדות היהודים בעולם).

הערה קצרה עוד לאוסטריון אחד מאלה שנתפרסמו זה מקרוב. מס' 4 כולל רשימת שמות (ר' שם, עמ' 17-18, לוח 1, 4; ר' ציור ז'):

1. שח[ר] ; או : שחרחר, כמו בחותם מס' 39 בספרו של דירינגר.
2. קליו
3. סמכ[יו]
4. ארי[ו]
5. מנ[חם]

הייתי נוטה אפילו להקדים קצת את זמנו של החרס הזה לגבי התאריך שקבע לו בירנבאום, שאף הוא סבור, כי כתבו של החרס קרוב יותר לחרסי שומרון (של משלחת הארווארד) מאשר לכתובת השילוח, ולקבעו ברבע השני של המאה הח'. צורת השם קליו (ולא קליהו) מורה אף היא על המאה הח' (והשווה מש"כ על כך במאמרי על כתב הבקשה ממזד חשביהו, העומד להתפרסם בס' היובל לד' בן-גוריון, כתבי החברה לחקר המקרא בישראל). בגלל הצורה קליו (= קוליהו; השווה יר' כ"ט, כ"א) הצעתי להשלים את השמות שבשש' 3-4 בצורת סמכיו (=סמכיהו; השווה דה"א כ"ו, ז') ואריו (=אוריהו; השווה יר' כ"ו, כ').

אשר לש' 5 נדמה לי כי גם בה רשום שם, דהיינו מנחם, כי הסימן שקראו בירנבאום III יש לקראו מ"ם, הדומה מאוד למי"ם של סמכ(יו) בש' 3; ונדמה לי שאפשר לראות על שפת השבר גם עקבות קו ניצב, חלקה הימני של חית"ת. — לחרס זה, המכיל רשימת שמות, יש להשוות את החרס מס' 1 מתעודות לכיש, המכיל גם הוא רשימת שמות [וייתכן כי כשהיה החרס הנדון שלם, נרשמו גם כאן שמות אבותיהם של המנויים בו(?)].

אולם גם האוסטרקאות שנתגלו עוד בראשית המאה עליידי המשלחת הראשונה אשר חפרה בשומרון זכו לטיפול חדש. י. דין [1959] *IEJ* 9, עמ' 184-187] ואני (בפרק הנ"ל בתולדות היהודים בעולם, כרך ב'), כל אחד לחוד, כבר עמדנו על כך, כי למ"ד שלפני השמות הפרטיים הבאים ראשונה בכל אוסטריון אינה מתכוונת לציין את מקבל המשלוח, אלא למ"ד הקניין היא, המרמות על בעלי המשלוח; ולא זו בלבד, אלא שנראה לי שאוסטרקאות אלה אינן אלא תעודות משלוח (invoices) לכמויות המס בעין שנשלחו ממקומות שונים במדינה לאוצר המלך המרכזי בשומרון (ור' מש"כ בלשוננו כ"ד (תש"ך), עמ' 43-44). ולמרות העוררים השונים, שקמו בזמן האחרון (והשווה י. דין, *Scripta Hierosolymitana* VIII, ירושלים, 1961, עמ' 9 ואילך) יש לקיים לפי שעה את קביעת התאריך שהציעו לראשונה מ. ז. ר' [1948] *JPOS* XXI, עמ' 121 ואילך], דהיינו ימי יהואחז מלך ישראל [815] [813-799 לפסה"ג בקירוב].

ומעניין לעניין באותו עניין, קבוצה גדולה של אוסטרקאות נחשפה זה מקרוב גם בגבעון, ופרסם אותה במהירות לראויה לשבח החוקר שגילה אותה, דהיינו ד"ר ג' ב פ ר י ט ש א ר ד (ר' *Hebrew Inscriptions and Stamps from Gibeon*, J. B. PRITCHARD, פילאדלפיה, 1959). המהדיר, הראוי לשבח רב גם בגלל דרך הטיפול בחומר הזה, מגדיר את החרותות האלה (רק בחמישה שברים ניכר שהכתובת נחרתה בטין הטרי לפני צריפת הכד בכבשן) כציונים למוצא היין (?) שנאצר בכדים. הקרי באחת המלים, החוורת ברבות מן החרותות, שנוי במחלוקת: המהדיר קרא "גדר" (ר' ציורים ח-ט); אף-על-פי שגם הוא מסכים כי בכמה מקרים אין שום הבדל בצורה בין שתי האותיות דל"ת ורי"ש, הרי במקרים אחדים הן נבדלות

זו מזו במידה כזאת, שאין בשום פנים אפשרות לקרוא כאן "גדר". מאידך גיסא גורס אביגד [בביקורתו ברבעון *IEJ* ט' (1959), עמ' 130–133] את הקרי, שאותו הציע גם פריטשארד לראשונה: "גדר", כשם עצם פרטי של אדם, שם שאין לו רֶעַ בכל האונומאסטיקון המקראי העשירי. הצד השווה שבין שניהם, כי הם כורכים את החרותות האלה בסחר יצוא של יין מגבעון, וחושבים את השמות הפרטיים למעין סימן מסחרי של בעלי הכרמים המשווקים את תנובתם.

עם בדיקת התצלומים שפרסם פריטשארד בספרו (ר' לעיל) נראה לי, כי אפשר להעלות הצעת קרי אחרת לתיבה השנויה במחלוקת. וקרי זה עשוי לשנות גם את השגתנו על תוכנו וכוונתו של החרותות בכללן. נראה לי כי בתצלום של חרס מס' 1 אפשר לראות קו מאונך קצר המתחבר אל קצהו השמאלי של הקו המלוכסן של הגימ"ל של "גדר" או "גדר"; ולא זו בלבד, אלא שגימ"ל של "גבעון" באותו חרס קווה המאונך כפוף במידה מסוימת, ואילו זה של גימ"ל אשר ב"גדר" ישר וזקוף כמעט לגמרי. עוד יותר ברור הדבר בחרס מס' 31 (ר' ציור ח'). הוא הדין בחרס מס' 18, שבו מצוי גם קו אלכסוני נטוי שמאלה, וצורת האות היא ג. לפיכך נראה לי, כי יש לקרוא תיבה זו "גדר". אומנם, שונה נו"ן זו מרובן של הנוני"ן של "גבעון" ואף של "נרא" שבחרותות אלה, אך גם הנוני"ן האלה שונות זו מזו הרבה; השווה, דרך־משל, נוני"ן של חנניהו בחרסים 39–44, המראות לפחות שלושה טיפוסים שונים. ראיה מסייעת משמש לדעתי חרס מס' 11 (ר' ציור ט'), שבו חרות "גבענדר"; ברור הדבר, כי הסופר השמיט כאן אות בין נו"ן של גבעון ובין דל"ת הבאה אחריה; והשמטה זו מסתברת ביותר אם נניח כאן הפלוגראפיה, כלומר כתיבת נו"ן אחת במקום שתיים הבאות בוו אחר זו: "גבען (ב)דר", מאשר השמטה סתם של חוסר תשומת לב: "גבען (ג)דר".

אם נכונה גרסת הקרי המוצעת בזה, ממילא משתנה גם הוראתן של חרותות אלה. הן מציינות את תכולת הכדים שעל ידיותיהם נהרתו כמנחות של נדרים, שהביאום פרטים שונים [עזריהו, אמריהו, חנניהו נרא (דהיינו חנניהו בן נרא), דמלא שבאל (=דמלא בן שובאל)] לבמה אשר בגבעון. לאחר שחוללה הבמה (ככל הנראה בימיו של יאשיהו), הושלכו הכדים המנופצים לתוך האשפה ומשום כך נמצאו יחד עם הטביעות "למלך", המאוחרות יותר מחרותות אלה, שיש לתארכן כדברי אביגד בסוף המאה הח' ותחילת הו' לפסה"נ.

בדברנו על חרסים יש לציין עוד שניים המציינים את תכולת הכד; אביגד גילה כי חרותות שעל פני שברים מתל בִּית־מֶרְסָם (דביר ?) ומתל אֶלְנֶצֶף (מצפה ?); ור' נ' א ב י ג ד, (1953) *IEJ* III, עמ' 121–122] יש לקראן גם הן "בת למלך".

ואם עומדים אנו בפרשת תכולת כלים, אולי מותר לי להציע עוד קרי שונה מזה של מהדיר, שאף הוא יהיה עניין לציון כזה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פֶּרְסָם [ר' (1957) *BA XX*, עמ' 97–99 וציור 10 (בעמ' 100)] שבר חרס, שמצאו בשכבה הישראלית בשכם, וחרותות בו שתי אותיות; הוא ומיליק קוראים: קי, והשלימו את התיבה לשם (ח) קי (הו). לי נראה כי הסימן הראשון אינו כלל קו"ף (ר' ציור י'), אלא אל"ף מטיפוס האלפין של כתובת הקבר "אשר על הבית" (ר' נ' א ב י ג ד, ארץ־ישראל ג' (תשי"ג), עמ' 66 ואילך) וכמה מחרותות גבעון (מס' 21–22); ואז אולי אפשר להשלים זאת: אי [פה למלך ?], ולראות את החרותות כציון התכולה. נתפרסמו בינתיים גם שתי כתובות קברים מבית הקברות הישראלי של ירושלים בימי בית ראשון בכפר השילוח וסביבתו הקרובה, במורדותיו הדרומיים־המערביים של הר הזיתים. המנוח א' רייפנברג פרסם קטעי כתובת מטושטשת ביותר שגילה אותה על פתח אחת המערות שבכפר, ששימשו עוד אז לבני הכפר (ר' א' רייפנברג, ידיעות י"ג (תש"ז), עמ' 80–85]. מאידך גיסא טרח אביגד לפענח שתי כתובות שהעבירן קְלִירְמוֹן־גֶּאנֹז לבית־הנכות הבריטי עוד בשנות השבעים של המאה שעברה, ונחצבו ממערת קברים שבכפר השילוח. בעמל

רב פענח אביגד את תוכן הכתובת השייכת לקבר פקיד "אשר על הבית", אלא ששמו היה חרות דווקא במקום שנחשב לפנים חלל בכתובת (חלון) ולא נותר ממנו אלא סופו: ...יהו. הואיל וזמנה של הכתובת לפי צורת הכתב נקבע למחציתה השנייה של המאה הח' סבר המהדיר שיש לשייך את הכתובת לשבניהו (=שבנא) אשר על הבית, הנזכר בימי חזקיהו. הפרט הפאליאוגראפי המעניין ביותר צורתה המיוחדת של האלף (ר' ציור י"א), שכמותה נמצאה לאחר־מכן גם בין חרסי גבעון; ואם נכונה השערתו גם בחרס שכם (ר' לעיל, ציור י').

חרותות קצרות על כדים נמצאו במספר ניכר בחפירות הצור, שביניהן יש לציין את החרותת הקצרה (מס' 7); "לפסח סמדר", שנמצאה במצודה בשכבה א' (740—732 לפסה"ג), המעניינת מפאת ציון סוג יין, שנקרא עליו השם סמדר. כן נתגלו חרותות של שמות בעלים בלבד על כתפי קנקנים, כגון "ליחוא" מתל גת (שכבה IX; סוף המאה הח' — תחילת הז' לפסה"ג. ר' ציור י"ב); וכן "לשלמי" מאזור, ככל הנראה מן המאה הח' לפסה"ג, שבה מעניינת ביותר הצורה המיוחדת של השי"ן (ר' ציור י"ג), האופיינית ככל הנראה לכתב הפיניקי של ערי החוף [השווה חותמת פיניקית (?) ל"שרגר"; ר' ציור י"ד]*.

לבסוף תיזכר בין הכתובות תעודה גדולה למדי, חרס שגילה אותו י' נווה בשער של מצד חשביהו, מבצר קטן על חוף הים ממש, כקילומטר וחצי מדרום ליבנהיים. התעודה נמצאה שבורה לשישה חרסים, שהודבקו עכשיו יחדיו, ועדיין חסר קצה התחתון מימין, כלומר חלק מסופה. המוצא טרם לפרסם בהקדם את הכתובה הזאת, והשכיל לבאר אותה יפה, אלא שיש להוסיף כמה דברים על דרך קריאתו; ובעיקר לשנות את דרך הקרי, שנקט בה בקבוצת אותיות החוזרת כמה פעמים בתעודה זו; המהדיר כורך אותה בקודם לה, וקורא: ...אִסְטָסִינָם. מתוך קרי זה מגיע המהדיר לידי מסקנה, כי יִנִּס הוא שם מידת יבשים, שלא נודעה לנו ממקום אחר. לדעתי יש להבדיל את הביטוי הזה ממה שבא לפניו ולקראו: ...וְאִסְמָךְ יָנִם, קרי המתיישב יפה עם כלל תוכנה של התעודה (ור' עתה מאמרי המפורט בעניין זה בס' היובל לד' בן־גוריון, כתבי החברה לחקר המקרא, העומד לצאת לאור בקרוב).

כמה וכמה חותמות וטביעות, הן מימי בית ראשון והן מראשית ימות בית שני, נתגלו או נתפרסמו בינתיים; ואף ידועות מכבר חזרו ונדונו לאור גילויים חדשים. אני עצמי טיפלתי בחותמת המפורסמת: לשמע עבד ירבעם, וניסיתי להוכיח לפי הפאליאוגראפיה שלה, סגנונה האומנותי ומקום הימצאה, כי יש לשייכה למלכותו של ירבעם הא' (סוף המאה ה' לפסה"ג) ולא לזו של ירבעם הב' [אמצע המאה הח' לפסה"ג; ולמרות השגותיו של ידן זה מקרוב (בימי בית ראשון, עמ' 102, הע' 79) עדיין רואה אני את קביעתי תופסת].

ידין בשעתו העלה את הסברה, כי החרפושית שבטביעות "למלך" הייתה סמל ממלכתי של מלכות יהודה למן סוף ימי חזקיהו (או ראשית מלכותו של מנשה). נראה לי לחשוב בחירה זו של סמל מצרי טיפוסי למעין הבעת מחאה אילמת כנגד השתלטותה של אשור. במרוצת הימים ראו בו סמל מוחשי יותר מדי של כוונות עבודה זרה, ונתקצר לסימן, הנקרא ללא יסוד "מגילה עפה", שהיינו הרפושיית פרושת שתי כנפיים בלבד; ולאחר זמן נפסל אף סמל זה משום תחושת שיורי עבודה זרה שבו, ובמקומו בא סמל השושן (רוֹזִיטָה).

מן הטביעות של ימי בית שני מעניינת ביותר מפאת חידושה זו של: יהוד/יהוועזר/פחוא [ר' י' א' ה' ו' נ' י, ידיעות כ"ד (תש"ד), עמ' 105 ואילך וציור 21], המגלה שם חדש של ממונה יהודי על מדינת "יהוד" בימי שלטון הפרסים, ומאשרת את דבר תארו הרשמי פחה (=פחוא).

* אני מודה לד"ר משה דותן, שמצא את הקנקן בחפירותיו באזור, על הרשות לפרסם ידיעה זו ואת הציור המצורף.

אי־אפשר לסיים בלי להזכיר את התגלית החשובה ביותר במשך ארבע־עשרה השנים האחרונות מבחינת תעודות כתובות, דהיינו המגילות הגנוזות של סביבות ים המלח. אין אני יכול להרחיב את הדיבור עליהן, ואציין במלים קצרות את קבוצת התעודות שעניינה אותי במיוחד, דהיינו זו השייכת לימי מרד בר־כוכבא. זה מקרוב יצא לאור הכרך השני של המגילות הגנוזות, שנתגלו מעבר לגבול (P. Benoit, J. T. Milik and R. de Vaux, *Les grottes de Murabba'at*, Discoveries in the Judaean Desert — II, Oxford, 1961) בשני כרכים. אלה מכילים חומר רב ומגוון, הן בממצאים ארכיאולוגיים מפרקי זמן שונים למן התקופה הכאלקוליתית ועד הערבית, והן בשרידי תעודות כתובות, השייכות בעיקרן לימי מלחמת בר־כוכבא. הפריסום הוא מעשה רב של פענוח קטעי תעודות בכתב רהוט ביותר; ועל כן ראויים המהדירים לשבח ולהוקרה. עדיין לא הייתה שהות לבדוק את הדברים לפרטיהם, אך גם בסקירה ראשונה ניתן להשיג על כמה ממסקנותיהם של המהדירים. על אחת החשובות שבהן אלה כבר העיר ידן ("הארץ" מיום 10 במאָרס 1961), כי אין להעלות מן החווים (מס' 24, K—A), שמרכוז של בר־כוכבא היה בהירודיון, והם מלמדים רק על כך שהחווים נכתבו שם. ושתי הערות נוספות משלי: בראש וראשונה בעניין אחד ממכתבי שמעון (מס' 14; בספר הנ"ל, עמ' 161—163 ולוח XLVI). לדעתי יש לקרוא את המכתב כך (ר' ציור ט"ו):

1. משמעון לישוע בן גלגולה¹,

2. שלום! שתשלח תבן² חמשת

3. כורין ות[נשים חמ]ש³ לביתי

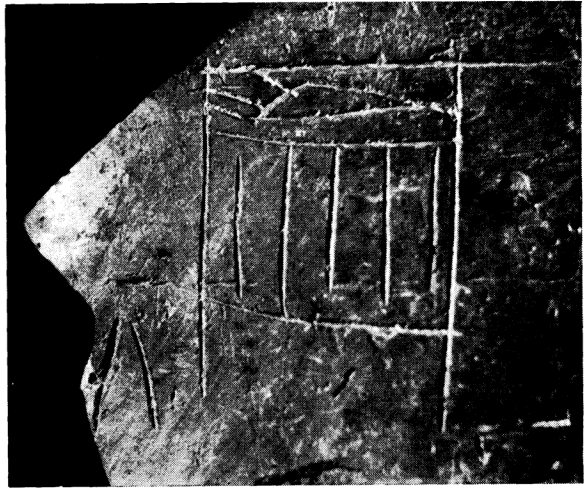
4. אצלך בדעת⁴, ותתקן להן⁵

- 1 סימני הפיסוק, כמובן מאליו, משל המחבר, ואינם מצויים בגוף כה"י.
- 2 המהדיר קורא תבו=תבוא, ונדחק לבאר: Traduction approximative: "tu te mettras à exécuter (l'ordre de) l'envoi" (שם, עמ' 162).
- 3 המהדיר קורא בש' 2—3: "שתשלח תבו חמשת/כורין ח[טין] [ש. לביתי]...", שכן הוא סבור ככל הנראה שהקו האלכסוני הכפוף החוצה את התי"ו של "בדעת" בש' 4 שייך לש' 3. לדעתי מעלה בדיקת התצלום שלא יכול להיות שום קשר בין הקו האלכסוני הנ"ל ובין ש' 3, ונראה לי שכתב הסופר לכתחילה גו"ן בטעות ולא טרח למוחקה, אלא תיקן מעליה תי"ו. גם ההשלמה "חטין" אינה נראית לי משני טעמים אחרים; אם יש לקרוא תבן כדעתי (ור' עתה גם א"מ הברמן, הפועל הצעיר, כרך ל"ב, גיליון 27—28, מיום י"א בניסן תשכ"א, עמ' 29), הרי שהכמות חמשת כורין מציינת את ה"תבן", הקודם לה (השווה, דרך־משל, במ' כ"ט, י"ג), ולא את הבא אחריה; ולא זו בלבד, אלא שבסיפת המכתב מדובר בכך שהשולח, דהיינו שמעון, מודיע למקבל המכתב, כי הפקיד אנשים אשר יתנו לו חטין, ועליו לשלוח אחר השבת לקחתן; ומה טעם אפוא לבקש ממנו שישלח לו, לשולח, חטין לפני השבת, שתוטמנה בביתו (של מקבל המכתב)? למשך השבת? משום כך נראה לי כי את שרידי הסימנים שלפני הקרע שבגיליון הגמי (פאפירוס) יש לחשוב לתחילת משפט חדש, ולחלקם לשתי אותיות: וי"ו (הקו המאונך הראשון) ותחילת וי"ו (הקו המאונך השני). במקום הקרע (עד השי"ן) יש רווח כדי שש או לכל היותר שבע אותיות (כולל שרידי התי"ו?) שבראש הקרע ושרידי האות (מי"ם?) שבסוף הקרע לפני השי"ן הברורה). הבעיה היא כיצד להשלים את החסר. לפי ההמשך המדובר בבילוי השבת, "אם יחפצו לבו(א)", ברור כי כאן נזכרו אנשים או נשים, והואיל ושרידי האות הראשונה שבקרע תואמים את תי"ו, ואילו אלה של האחרונה נראים בעיניי כשרידי מי"ם(?). הצעתי להשלים: ות[נשים (= את הנשים) חמ]ש, לביתי/אצלך... (כלומר למקום אשר היה משמש בית, מושב, לשמעון בשעה שהיה בא להתאכסן במקום מושבו הקבוע של יהושע בן גלגולה).
- 4 בדעת, כלומר מתוך כוונה ברורה, לאכסן שם את הנשים לשבת, אם תחפצנה לצאת למסען לפני השבת, בוודאי מתוך כוונה להמשיך את מסען (אל המקום שבו נמצא שמעון בכתבו את המכתב) לאחר השבת.
- 5 אם מסתברת הצעתי להשלמת הקרע, אין לחשוב את "להן" לצורה הנהוגה בלשון חז"ל

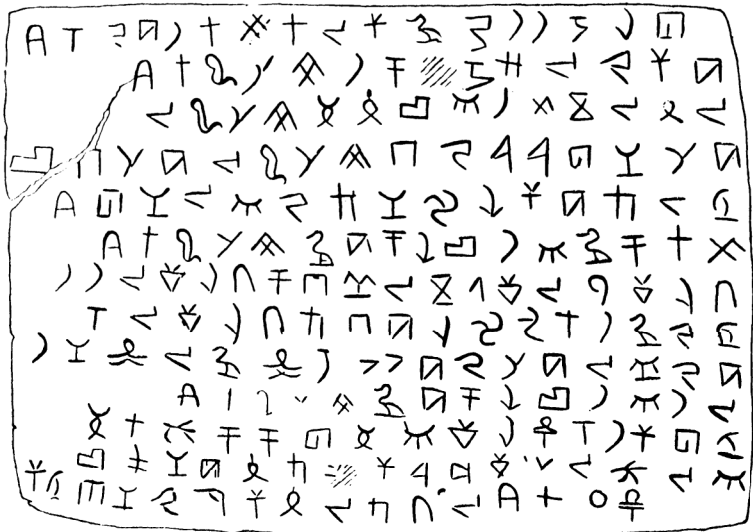
צ'ור ב'

חרותת דומה מטרח'אן שבמצרים
[הגלופה הושאלה באדיבותה של מערכת IEI]

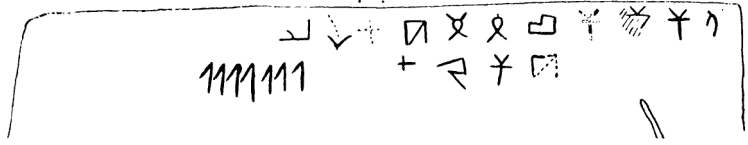

צ'ור א'

חרותת שמו של פרעה נערמר מתל גת
[הגלופה הושאלה באדיבותה של מערכת IEI]

צ'ור ג'

צ'ור ג'

לוחית ברונזה מגבל, שבה חקוקה משני עבריה כתובת בכתב היירוגליפים שעדיין לא פוענת. ייתכן שאפשר לקרוא את הסימנים 3 ואילך בש' 2: "... מלך עלי גבל ים" (?)